

VANN OG MAT FRA MJØSA TIL NILEN

JENS OLAV JENSSEN
SENIORRÅDGIVER, HØGSKOLEN I GJØVIK

Vann former våre samfunn. I sin bok om Nilen forteller professor Terje Tvedt om vassdragets enorme betydning for landbruk, bosetting og industriell utvikling i 11 afrikanske land, med mer enn tusen folkeslag og en halv milliard mennesker. Hans tilnærming til «historiens elv» handler om dens storpolitiske betydning, rammet inn i et nådeløst paradoks: Den er enorm stor i utstrekning, men fører svært lite vann. Motoren i regionens økonomi skranter. Kampen om vannet fra Nilen og sideelver skaper dype konflikter mellom folkegrupper og land, der også stormaktene er dypt involvert. I dette spillet er det de fattigste, småbøndene, som taper. Tørken driver millioner på flukt, til storbyene eller videre til Europa.

Mat er satt som hovedtema for Forskningsdagene 2015. Høgskolen i Gjøvik og flere samarbeidspartnere har under et åpent møte på Mjøsas ark på Kapp i ettermiddag, valgt å fokusere på «Vann og bærekraftig matproduksjon», et tema som mange er eller bør være opptatt av. Innlederne, professor Terje Tvedt, internasjonalt anerkjent for sin forskning på Nilen og vannets historie, og Utviklingsfondets leder, sosialantropolog Kari Helene Partapuoli, vil gis oss et temmelig unikt innblikk i hvilke utfordringer vi i vår tid står overfor, knyttet til tilgang på vann og produksjon av trygg mat. Angår teamet oss i Innlandet, vi som bor i Norges mest frodige matfat, med Mjøsa som landets største vannressurs?

Vi som lever på Mjøsas bredd opplever «innlandshavet» som en sikker drikkevannskilde for mennesker og dyr, som kraftprodusent, som arena for

naturopplevelse og rekreasjon, som spiskammers for fiskeinteresserte og som tumleplass for Skibladner, verdens eldste rutegående hjuldamper. De enorme vannmassene, det livskraftige landbruket, kulturen og det langsomme landskapet skaper identitet og trygghet rundt våre liv. Det store mjøsbassenget har bærekraft, men er også sårbart, om vi trosser naturens tålegrense. Mjøsa tilhører fellesskapet. Bruken av vannressursene har det til tider vært tøff politisk kamp om.

Mjøsas historie har ikke bare solskinn i seg. Norges største innsjø har i lange perioder fungert som Norges største søppeldynge, der en raskt voksende industri kvittet seg med skrot og annet avfall, landbruket bidro med store utslipp fra gjødselkjellerne, mens husholdningene slapp kloakken rett ut i vannet. Mjøsa var i ferd med å kollapse. Mjøsaksjonen på 1970-tallet var et gigantisk nasjonalt løft for å bedre vannkvaliteten og redde innsjøen. Regionen fikk en rekke større og mindre kloakkrensaneanlegg, anlegg for håndtering av husdyrgjødsel, og ikke minst viktig: Holdningsskapende arbeid har gitt oss alle bevissthet om hvor sårbar Mjøsa er og hvor viktig det er å jobbe videre for å hindre forurensende utslipp til innsjøen. Går vi vel hundre år tilbake i historien, møter vi store politiske dragkamper om bruk av mjøsvannet til energiproduksjon. Historien om Mjøsreguleringen handler om utenlandske kapitalinteresser som gjorde djerne framstøt for å sikre seg rettigheter til å ta kraftfulle reguleringsinngrep, på bekostning av folkelige rettigheter og brukerinteresser. Johan Castberg gikk i front for å stanse framstøtene.

Her fant han politisk ammunisjon til å meisle ut norsk konsesjonslovgivning, som han gikk i bresjen for.

Ved å løfte blikket inn i norsk historie, og stridighetene om vannressursene, kan vi også lettere forstå de store utfordringer andre samfunn i dag møter, i sin kamp for tilgang på vann. Fattige småbønder verden over stenges ute fra vannkilder, eller de rammes av klimaendringer. Småbønder som lever i fjellsamfunn rundt Himalaya frykter at breene smelter, at smeltevann blir mangelvare og grunnlaget for landbruk borte. Også på Kilimanjaro, vanntårnet for en stor region forsvinner snøen og isen fra toppen, med de konsekvenser det får som grunnlag for landbruk og bosetting. De siste årene har jeg gjennom Stiftelsen YES Kilimanjaro, fått et lite innblikk i chagga-folkets levesett, som småbrukere. De har etablert et irrigasjonssystem basert på smeltevann fra isen på fjelltoppen og frykter naturlig nok konsekvensene av at snøen blir borte. Noe framtrepende forskere mener vil skje innen 2040.

Samtidig opplever chagga-folket på Kilimanjaro at nasjonale og internasjonale selskaper kjøper rettigheter til landområder med gode vannforhold, eller at vannet fra elver blir ledet bort fra småbrukersamfunn til kraftstasjoner, kommersielle plantasjoner eller store bryggerier. Rettighetene tilhører de sterkeste, kommersielle interesser, storkapitalen. Noe gjenkjennelig fra norsk historie, eller fra kampen om mjøsvannet?